

lâîliler'e karşı Bursa'nın muhafazası görevini de yerine getirmiştir.

Girit Savaşı ve Akdeniz'deki faaliyetlerde yetersiz kalıp başarı gösteremeyen Kaptanıderyâ Hüsambeyzâde Ali'nin azlinden sonra 1653'te bu göreve getirilen Derviş Paşa'nın, o sıralardaki harcamalarına dair bir muhasebe defteri onun bu yoldaki faaliyetlerini ortaya koyar (BA, MAD, nr. 968). Derviş Paşa'nın maddî mânevî büyük fedakârlıklarda bulunduğu Girit Savaşı sırasında, Defterdar Zurnazen Mustafa Paşa ve Vezîriâzam Tarhuncu Ahmed Paşa ile şiddetli tartışmalarının daha sonra padişah huzuruna intikali ve yapılan konuşmalar Naîmâ tarafından etraflı bir şekilde nakledilir (*Târih*, V, 284-312). Vezîriâzam, kendisine rakip gördüğü Derviş Paşa'yı padişahın gözünden düşürmek istediye de bunda başarılı olamadı. Bütün gayretlerine rağmen bütçe açığını kapatamaması yanında takip ettiği malî siyaseti sebebiyle de pek çok kimsenin düşmanlığını kazanan Tarhuncu Ahmed Paşa'nın padişah huzurunda yapılan bir toplantıdan sonra azli ve ardından idamı üzerine 21 Rebîülâhîr 1063 (21 Mart 1653) tarihinde sadâret makamına Derviş Paşa getirildi.

Derviş Paşa'nın bir yıl yedi ay süren sadrazamlığı dönemi oldukça hareketli ve çalkantılı geçti. Önce büyük bir malî sıkıntı içinde olan devletin işlerinin âni bir sarsıntıya uğramaması için Defterdar Zurnazen Mustafa Paşa'yı yerinde bıraktı; ancak işlerin iyi gitmediğini görünce kendi adamlarından olan başbâki kulu Moralı Mustafa Ağa'yı beylerbeyi pâyesiyile defterdar yaptı. Moralı'nın, görünüşte kendisine bağlı olmakla birlikte sadrazamlık makamını elde edebilmek için saraya ve vâlide sultana hediyeler ve câizeler sunup onun aleyhine çalışmaya başlaması önemli bir bunalıma yol açtı. Bunun ardından daha önce sadrazamlıkta bulunan Kara Murad Paşa ile olan anlaşmazlık ve çekişmesi devlet işlerinin bir süre aksamasına sebep oldu. Derviş Paşa bir taraftan bu meselelerle uğraşırken diğer taraftan malî meselelerle ilgilendi. Hazineye gelir sağlamak ve Girit seferi masraflarını karşılamak için çeşitli vesilelerle verilen hediye, câize ve rüşvetleri, ayrıca görevlerin müzayede ile satışından elde edilen paraları devlete gelir kaydetti. Fakat yerli yersiz mûsâderelerde bulunulması devlet erkânı arasında tedirginliğe sebep oldu. Öte yandan Derviş Paşa, ilmiyeyi

şeyhülislâma, kazâyı kazaskerlere, askeri de ocak ağalarına havale ederek büyük bir huzursuzluk olmadıkça hiçbir meselenin üzerine gitmedi. Özellikle mansıb satışları büyük huzursuzluk ve karışıklıklara sebebiyet verdi. Bütün bu çalkantılar devam ederken padişaha sunulan imzasız bir şikâyet arzuhalî büyük bir bunalıma yol açtı. Padişahın huzurunda yapılan uzun bir toplantı ve sorugulamadan sonra Şeyhülislâm Ebû Said Mehmed Efendi ve kazaskerlerin gayretleriyle şikâyet sahiplerinin haksız olduğu, sadrazamın dürüst, başarılı, devlet ve millete hizmet etmekte bulunduğu söylenerek mesele yatıştırılmak istendi. Bu uzun toplantı ve soruşturmalar Derviş Paşa'yı hayli sarstı ve sağlığı bozularak felç oldu. Devlet işlerinin aksaması üzerine azledilmek istendiyse de yaklaşan kurban bayramında bu zengin vezirin saraya takdim edeceği hediye ve câizelerden mahrum kalmamak için azli tehir edildi. Nihayet 16 Zilhicce 1064'te (28 Ekim 1654) azledilerek yerine İpsir Mustafa Paşa getirildi. Azlinden sonra ancak iki buçuk ay kadar yaşayan Derviş Paşa 5 Rebîülevvel 1065'te (13 Ocak 1655) vefat ederek Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa Camii hazîresine gömüldü.

Derviş Mehmed Paşa, devlet idaresinde başarılı bir vezir olmaktan ziyade serveti ve bu serveti kazanmadaki kendine has faaliyetleriyle şöret kazanmış bir devlet adamıdır. Servet elde etmenin ziraat, ticaret ve emâret olmak üzere üç yolla olabileceğine inanırdı. Nitekim kendi meslek hayatında bu yolların her üçünü de deneyerek büyük bir mal varlığına sahip olmuştur. Onun servet edinme faaliyetleri, daha ağalığı döneminde mültezimlere ve paşalara borç olarak verdiği paraları çalıştırmak suretiyle başlamış, esas zenginliğe Bağdat beylerbeyliği sırasında kavuşmuştur. Bu görevi esnasında Hindistan ve İran'a adam göndererek getirttiği mal ve mücevheratı satıp kâr sağlamış, civardaki Türkmen aşiretlerinden satın alıp yaylalarda beslediği koyunları kendi ihtiyacı için kullanmış ve fazlasını kasaplara satarak servetini arttırmıştır. Bu arada fırınlar yaptırarak halka ucuz ekmek satmış, Hindistan ve İran ile kumaş ticaretine girişmiş, Bağdat yöresindeki bataklıkları kurutup toprakları ziraate açmış, sulak topraklarda bostancılık yaptırmış, büyük gelirler elde etmiştir. Ticarî faaliyetleriyle kalabalık kapı halkının ihtiyaçlarını kimseye muhtaç olmadan karşıla-

dığı gibi halkın refahını temin edici faaliyetlerde bulunmuş, onlara ticarî imkânlar sağlamış ve Bağdat'ın her bakımdan gelişmesine yardımcı olmuştur (Naîmâ, VI, 23-26). Ölümünden sonra hazine için mûsâdere edilen malları arasında 95.000 florî altın, 800 kese esedî kuruş, kıymetli taşlar, altın ve gümüş eşya, murassa' hançerler, kılıçlar, tüfekler, kürkler, kumaşlar çıkmıştır (a.g.e., VI, 22-23).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 85, hk. 403; nr. 87, hk. 254; nr. 88, hk. 122, 155, 200; BA, MAD, nr. 968; Peçeyli İbrâhim, *Târih*, II, 447; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 297, 343; a.mlf., *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130, 145; Naîmâ, *Târih*, IV, 384-385; V, 284-312, 406-407, 416; VI, 22-28; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 98-99; Nazmizâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, vr. 79^b vd.; Hammer (Atâ Bey), X, 228, 237, 313; *Sicill-i Osmânî*, II, 331; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 406-408; Vacide Erensayın, *Derviş Mehmed Paşa* (mezuniyet tezi, 1963), İÜ Ed.Fak., Tarih bl.; İ. Metin Kunt, "Derviş Mehmed Paşa, Vezir and Entrepreneur: A Study in Ottoman Political Economic Theory and Practice", *Turcica*, IX, Paris 1977, s. 197-214; M. Cavid Bay-sun, "Derviş Mehmed Paşa", *İA*, III, 547-548; V. J. Parry, "Dervish Mehmed Pasha", *EJ²* (İng.), II, 209.

MEHMET İPŞİRLİ

DERVİŞ MÜSÂ

(ö. 1140/1728)

Türk bestekârı, neyzen ve şair.

İstanbul'da olduğu bilinmektedir. Mevlevîye tarikatına girdi. Sultan III. Ahmed devrinde (1703-1730) zamanın önemli neyzenleri arasında yer aldı ve neyzenbaşılığa kadar yükseldi. Ancak bu görevini hangi mevlevîhânedede devam ettirdiği bilinmemektedir. Ömrünün son yıllarında münzevî bir hayat yaşadı. Kocamustafapaşa civarındaki evinde vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi. Başta Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi olmak üzere kaynaklarda vefatı 1140 (1728) olarak geçmektedir. Ancak Mehmed Şükrî Efendi, kendi tertiplediği *Mecmûa-i İlâhiyyât* adlı el yazması güfte mecmuasında onun vefatını "Şeyhü's-süfiyye" ibaresindeki 1132 (1720) tarihi ile tesbit etmektedir.

Fuad Köprülü'nün XVIII. yüzyıl saz şairleri arasında zikrettiği Derviş Müsâ, bestekârlığı ve icracılığı ile devrin tanınmış müsikîşinasları arasında yer almış, bestelediği dinî ve din dışı eserleriyle haklı bir şöhrete ulaşmıştır. Tasavvufî sahadâ hece ve aruzla yazdığı şiirleri yanın-

da hece vezniyle halk şairleri tarzında manzumeleri de bulunmaktadır. Derviş Mûsâ mahlası ile kaleme aldığı şiirlerinin toplandığı divana bugüne kadar rastlanmamıştır. Sultan III. Ahmed devrinde, 1715 Osmanlı-Venedik Savaşı münasebetiyle yazdığı bir manzumede Şehid Ali Paşa'nın Mora'da kazandığı zaferleri terennüm eden şair, Dalmacıya'nın merkezi ve Adriyatik kıyılarının eski ve meşhur limanı olan Zara'nın ve hatta Venedik'in fethini Allah'tan diler. Manzumenin, saz şairleri arasında o zaman âdetâ moda olan aruz ile ve divan tarzında yazıldığı görülmektedir (Köprülü, III, 393-394, 418).

Bilhassa kendi manzumelerine yaptığı dinî bestelere bazı el yazması güfte mecmualarında rastlanan Derviş Mûsâ'nın, "Bir ismi Mustafâ bir ismi Ahmed" mısraı ile başlayan ve güftesi de kendisine ait olan uşşak (bazı eserlerde düğâh makamında kayıtlıdır) tevsihi, onun bestekârlıktaki kudretini göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Din dışı eserlerinden ise günümüze sadece eviç-bûselik peşrev ve saz semâisinin notaları ulaşabilmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, fr. 60^b, 147^a; Mehmed Şükrî, *Mecmûa-i İlahiyyât*, İsmail E. Erünsal özel kütüphanesi, s. 84; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 546, fr. 59^b; *Mevlüt Tevsihleri* (nşr. İstanbul Konservatuarı neşriyatı I), İstanbul 1931, s. 9; Ergun, *Antoloji*, I, 120, 148, 302-303; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, III, 393-394, 418; Banarlı, *RTET*, II, 799; Kıp, *TSM Saz Eserleri*, s. 15-16; Eşref Ertekin, "Cönklerden Derlemeler", *Çorumlu*, sy. 21, Çorum 1 Nisan 1940, s. 650; *TA*, XIII, 111; "Derviş Musa", *TDEA*, II, 261; Öztuna, *BTMA*, II, 70.

NURİ ÖZCAN

DERVİŞ MUSTAFA EFENDİ

(bk. MUSTAFA EFENDİ, Çalâkzâde).

DERVİŞ ÖMER EFENDİ

XVI ve XVII. yüzyıllarda yaşayan
ünlü Türk mutasavvıfı,
hânende ve bestekâr.

Hayatıyla ilgili çok az kaynakta bilgi bulunmakta ve bunlar arasında zamanımıza ulaşan en geniş bilgiyi Evliya Çelebi vermektedir. *Seyahatnâme*'deki "Tokatlı" kaydından Tokatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ebû İshakzâde Mehmed Esad Efendi ise onun İstanbul'da doğduğun-

dan ve orada yerleştiğinden bahseder. Bunlardan hareketle Tokat'ta doğup küçük yaşta İstanbul'a geldiği ileri sürülebilir. Derviş Ömer, ünlü mutasavvırlardan ders alarak kendisini bu sahada yetiştirdi ve daha sonra Mısır'a gitti. Kahire'de Gülşeniyye tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî'nin (ö. 940/1534) sohbetlerine katıldı ve ondan hilâfet aldı. Dönüşünde II. Selim devrinde (1566-1574) şeyhiğe tayin edildi. Müsikideki temel bilgileri bu sırada devrin üstatlarından elde etti ve giderek bu sahada da söz sahibi oldu. Osmanlı sarayında hükümdarlardan yakın ilgi gördü ve birçoğunun meclislerine katıldı. Sonraları musâhib-i şehriyârlar arasında yer aldı. Müsiki kabiliyetinin yanı sıra tabii bir ses güzelliğine de sahip olan Derviş Ömer, hânendeliğindeki şöhreti üzerine sarayın serhânendeliğine getirildi. Rivayete göre 140 yaşında vefat etmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman ile (1520-1566) IV. Murad (1623-1640) arasındaki sekiz padişah devrinde yaşayan, bunlardan yedisinin sohbetinde bulunan Derviş Ömer Kanûnî'nin Sigetvar seferine de katıldı. Asrının önemli simalarından ve büyük bestekârlarından olan Derviş Ömer'in şöhratinin en parlak dönemi, aynı zamanda serhânendeliğini yaptığı IV. Murad'ın saltanat yıllarına rastlar. Kendisine "peder" diye hitap eden hükümdardan büyük itibar gördü. Bu arada padişahın Murâdî mahlası ile yazdığı gazellerden birini eviç makamında besteledi. Derviş Ömer'in müsikide birçok talebe yetiştirdiği muhakkaktır. Enderun'daki hocalığı sırasında Evliya Çelebi de onun talebesi olmuştur. Ancak müsikideki en meşhur talebesi, bestekâr ve hânende Galatalı Vehbî Osman Efendi'dir. Eserlerinden zamanımıza eviç makamında üç hâneli bir dinî peşrevi ulaşabilmıştır.

Gülşenî Derviş Ömer Efendi'yi, Lâle Devri'nin ünlü tanburî, hânende ve bestekârlarından olan Derviş Ömer ile karıştırmamak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 632-633, 634; X, 297; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, I, I, Ktp., TY, nr. 6204, vr. 15^b; H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 4; Ergun, *Antoloji*, I, 32, 129; Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 296; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 96-97; Ahmed Refî, "Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki San'atkarları Tezkiresi" (nşr. Rıfıkı Melûl Meriç), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1956, s. 149-153; Öztuna, *BTMA*, II, 176-177.

NURİ ÖZCAN

DERVİŞ PAŞA

(ö. 1015/1606)

Osmanlı vezîriâzamı.

Bazı eserlerde adı Derviş Mehmed olarak da geçer. Boşnak asıllı olup Enderun'da yetişti. Daha sonra Bostancı Ocağında kethüdâ oldu. 1013 Şâbanında (Ocak 1605) bostancıbaşlık görevinde bulunuyordu (TSMa, nr. E 7911). I. Ahmed'in annesi Handan Sultan nezdinde itibar sahibi olduğu zikredilir (Peçuylu, II, 316). I. Ahmed'in Bursa ziyareti sırasında İstanbul muhafızlığında bulundu. 18 Ocak 1606'da vezâretle kaptan-ı deryâliğe getirildi (BA, KK, *Ruûs*, nr. 256, s. 31) ve kendisinden önceki kaptanın has*ları ona tahsis edildi (BA, Ali Emîrî, I. Ahmed, nr. 339). Bu görevde iken donanma gemilerinin tamiri ve yenilerinin inşası ile ilgilenerek üç ay içinde Akdeniz'e gönderilmek üzere elli parça kadırgayı hazır hale getirdi. Saraya olan yakınlığı dolayısıyla devlet işlerinde sözü geçen ve I. Ahmed'i etkisi altına alan Derviş Paşa, Macaristan seferiyle meşgul olan Vezîriâzam Lala Mehmed Paşa'yı gözden düşürmeye çalıştı. Özellikle Anadolu'daki karışıklıklar ve Şah Abbas'ın Osmanlı topraklarına yönelik saldırıları dolayısıyla vezîriâzamanın bizzat İran Seferi'ne çıkması gerektiğini padişaha telkin etti. Bir yandan da Lala Mehmed Paşa'nın yakın adamı yeniçeri ağası Hüseyin'i Halep beylerbeyiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırdı. İsteği doğrultusunda İran seferi serdarlığı ile görevlendirilen yaşlı ve hasta vezîriâzam ordu Üsküdar'a geçtiği sırada vefat etti. Lala Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunan Peçuylu İbrahim, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin Defterdar Bâkî Paşa'ya yaşlı vezîriâzamanın, tedavisiyle uğraşan bir Portekizli hekim tarafından zehirlendiğini söylediğini belirterek bunda Derviş Paşa'nın rolü olduğunu ima eder (*Târih*, II, 320-321).

Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine vezîriâzam olan (15 Safer 1015/22 Haziran 1606) Derviş Paşa, bu defa zahire sıkıntısı çekilebileceği ve geç kalındığı gerekçesiyle seferin ertelenmesi için I. Ahmed'i ikna etti. Ancak bu konuyla ilgili müsavere meclisinde Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi, Üsküdar'da bulunan ordunun sefere çıkmasının daha uygun olacağını ileri sürdü. Tartışmalar sonunda Şark seferi serdarlığı Deli Ferhad Paşa'ya ve-